

УДК 34.349.6

І. Каракаш,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

**ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ Й ОСОБЛИВОСТІ
ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНО-
СОЦІАЛЬНІ ОБ'ЄКТИ В ПРИРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Реальний натурально-природний стан середовища існування чи структурний склад його окремих об'єктів не завжди влаштували людину й суспільство. Людське суспільство на місцевому, регіональному, національному, а нерідко й на світовому рівнях намагалося перетворити природу, «покращити» стан її окремих складників з метою більш зручного користування ними, переважно з метою пристосування до максимального рівня задоволення своїх матеріальних, господарсько-економічних та інших потреб за рахунок навколишнього середовища та природних багатств. Тому перетворення людиною природного стану і створення штучного середовища для свого існування й життєдіяльності є однією з фундаментальних ознак цивілізації.

По суті, людина й суспільство безперервно здійснюють «подвоєння» природи, постійно поширюючи свою перетворювальну діяльність. Природні об'єкти та їх ресурси, натуральні матеріали й речовини все більше замінюються штучними, неприродними речами, що вироблені чи утворені людською діяльністю (знаряддя праці, житлові будівлі, інженерні споруди, засоби пересування, предмети побуту тощо). Проте одна справа, коли, наприклад, перекидається місток через річку для зручності переходу над нею, що не впливає на стан річки та природне середовище, а інша справа, коли ця річка перекривається греблею гідроелектростанції, що змінює не тільки природні процеси функціонування річки, а й стан навколишнього

природного середовища. В останньому випадку, по суті, має місце утворення «другої природи», яка змінюється в напрямі поширення та витіснення натурально-природних умов і компонентів середовища існування. При цьому вплив штучного світу, що зростає, на природне середовище і природні процеси набуває історичної ознаки існування й розвитку цивілізації.

Природні та соціальні об'єкти, що оточують і утворюють сучасне середовище, в якому проживають людина й суспільство, настільки переплетені, що не завжди можливе їх розмежування. Однак якщо соціальні цінності є продуктом людської діяльності, то природні цінності є результатом еволюційного розвитку природи. Останні не створені людиною і тому не мають вартості в розумінні суспільно необхідних витрат для їх утворення. Проте в процесі взаємодії людини й суспільства з природним середовищем з'являються об'єкти, створені завдяки «спільній» діяльності людини і природи. До них належать сільськогосподарські рослини, лісопосадки, покращені породи тварин та інші об'єкти, що вирощені або створені «спільними» зусиллями людини й функціонування природи. Сьогодні науково-технічні досягнення дають змогу створювати й саму людину на основі клонування. У зв'язку з цим зарахування певних об'єктів до природно-соціальних, що утворені в результаті «спільної» діяльності людини і природи, викликає неабиякий інтерес у юридичній науці, зокрема, щодо їх

правооб'єктності й належності на власницьких засадах.

Варто нагадати, що, за ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1], державній охороні та регулюванню використання на території України підлягають не лише природні об'єкти та їх ресурси, залучені в господарський обіг і невикористовувані в цей період в економіці, а й природно-соціальні умови та процеси, що існують у природному середовищі. Головним і визначальним критерієм зарахування тих чи інших об'єктів до природно-соціальних має стати визнання їх соціальної необхідності, економічної цінності й екологічного зв'язку з природним середовищем. Так, поява ґрунтозахисних чи водоохоронних лісонасаджень за їх біолого-натуралістичним складом нічим не відрізняється від природних лісів. Полезахисні лісосмуги, що висаджені людиною та виростили за сприяння природних факторів, за наявності відповідних ознак є природними об'єктами й виконують середовищезахисні функції за своїм впливом на природне середовище.

З'ясування та встановлення власницької правооб'єктності на штучно утворені лісові насадження має не тільки науково-теоретичне, а й практичне правозастосовне значення. Відомо, що, за ст. 4 Лісового кодексу України (далі – ЛКУ) [2], до лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу. Згідно з п. 7 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» від 16 травня 2007 року № 733 [3], до категорії захисних лісів належать лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів, зокрема лісові насадження лінійного типу (полезахисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісо-

ві смуги вздовж забудованих територій населених пунктів) тощо.

Зазначимо, що полезахисні лісові смуги та інші лісові насадження лінійного типу, що зараховані до категорії захисних лісів указаною урядовою Постановою, у своїй більшості були насаджені на виконання Постанови Ради Міністрів СРСР «Про план полезахисних лісонасаджень, упровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків і водойм для забезпечення високих та сталих врожаїв у степових і лісостепових районах європейської частини СРСР» від 20 жовтня 1948 року № 3960 [4], що одержав назву «Великий план перетворення природи» й був розрахований на 15 років. Планом передбачалось насадити лісових смуг загальною протяжністю понад 5 300 кілометрів. Метою проведення лісомеліоративних заходів було зупинення опустелювання земель, подолання посухи та зміни клімату на території в 150 млн. га. План охоплював понад 28 млн. га пустелі, напівпустелі та сухих степів. За 5 років реалізації цього плану було створено 570 лісозахисних станцій, висаджено понад 2,3 млн. га лісу в найбільш посушливих регіонах, утворено понад 4 000 водосховищ, у тому числі в Україні [5], а також проведені комплексні заходи щодо відновлення стану природних об'єктів і навколишнього середовища.

Згодом полезахисні лісові смуги та лісові насадження лінійного типу настільки гармонічно ввійшли в природне середовище, що набули стану його невід'ємного складника. Тому під час проведення паювання і приватизації земель колективних і державних сільськогосподарських підприємств вони не були включені до складу земельних площ, які підлягали приватизації. Надалі лунали наполегливі пропозиції щодо розпаювання і приватизації земель, зайнятих полезахисними лісовими насадженнями. Особливо наполягали на цьому представники колишніх колективних сільськогосподарських підприємств на тій підставі, що зазначені об'єкти були утворені ними й не нале-

жали державі [6]. Аграрна та екологічна наукова громадськість заперечувала проти їх приватизації [7], аргументуючи це їх правооб'єктним призначенням. Безумовно, утворення полезахисних лісонасаджень свого часу здійснювалося саме на сільськогосподарських землях. Проте сьогодні, за ч. 2 ст. 22 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) [8], вони не зараховані до сільськогосподарських угідь і тому не підлягають розпаюванню та приватизації. Кабінет Міністрів України зайняв таку позицію щодо власницької правооб'єктності лісових насаджень лінійного типу, зокрема полезахисних лісонасаджень та інших захисних лісосмуг [9], хоча залишилося чимало невирішених питань стосовно їх власницької належності та здійснення управлінських функцій щодо них [10].

Науково-практичне значення встановлення власницької належності не вичерпується лише визначенням правооб'єктності штучно створених лісових насаджень чи закріпленням у законодавстві правового режиму насаджень лінійного типу. Воно має місце, наприклад, під час організації благоустрою лісових ділянок і культурно-побутового обслуговування відпочиваючих у лісах, що використовуються для зазначених цілей (ст. 33 ЛКУ), під час проведення лісовпорядкування (ст. 34 ЛКУ), здійснення поділу лісів на категорії залежно від їх значення й основних виконуваних ними функцій, у процесі використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства та проведення науково-дослідних робіт, відновлення лісів і лісорозведення, здійснення заходів щодо підвищення продуктивності й поліпшенні якісного складу лісів (ст. 37 ЛКУ), під час виділення особливо захисних лісових ділянок (ст. 41 ЛКУ) та виконання інших заходів щодо лісовпорядкування, передбачених чинним лісовим законодавством. Здійснення зазначених та інших заходів у лісах

навіть природного походження надає їм певної соціалізації. Це пов'язано з їх суспільною значимістю, зокрема, для економічного, природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного користування ними, що перетворює їх і певною мірою у природо-соціальні об'єкти.

Не менш цікавим є питання щодо природноресурсової та екологічної правооб'єктності штучно створених водних об'єктів, які широко визнані в законодавчому порядку. Варто нагадати, що, згідно зі ст. 1 Водного кодексу України [11], водний об'єкт – це природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт). При цьому водосховище – це штучна водойма місткістю більше ніж один млн. м³, збудована для створення запасу води й регулювання її стоку. До таких об'єктів чинний кодифікований водний закон зараховує також штучно створені ставки місткістю не більше ніж один млн. м³ води, природні або штучно створені замкнені водні об'єкти, навіть не зв'язані з іншими водними об'єктами, крім водоносних горизонтів, гідротехнічні та інженерно-технічні споруди морських портів (портова акваторія, причали, пірси й інші види причальних споруд, моли, дамби, хвилеломи й інші берегозахисні споруди, підводні споруди штучного та природного походження, у тому числі канали, операційні акваторії причалів, якірні стоянки), розташовані в межах території й акваторії морського порту і призначені для забезпечення безпеки мореплавства, маневрування та стоянки суден тощо.

У сучасних наукових працях штучний водний об'єкт як такий піддано доволі ретельному розгляду, у тому числі на рівні науково-практичних досліджень [12]. Зокрема, М.Л. Муравська визначає штучний водний об'єкт як створений людиною з визначеною метою елемент ландшафту, який у результаті дії природних процесів набуває ознак екосистеми, до складу якої входять функціонально взаємопов'яза-

ні між собою води, що перебувають у кругообігу води в природі, земля, покрита природними водами й обмежена береговою лінією, а також флора, фауна та мікроорганізми, які взаємодіють як єдине функціональне ціле, впливаючи один на одного й на навколишнє природне середовище загалом [13]. Наведене надто широке визначення штучного водного об'єкта, з одного боку, може претендувати на певну універсальність, а з іншого – спрямоване на обслуговування обраного кола суспільних відносин, що піддані авторському дослідженню. Для нас у ньому цікавим є лише правооб'єктна сутність і визначальні ознаки штучно створених водних об'єктів і їх природно-соціальне правове становище.

Для штучних водних об'єктів (ставки, водосховища, канали) характерними є їх походження завдяки застосуванню трудових зусиль і суспільних витрат і регулювання рівня, обсягу чи стоку води за допомогою зведених споруд. Наведені ознаки притаманні майже всім штучно створеним об'єктам водного господарства. Однак неважко виявити, що не всім із них однаково притаманні наведені ознаки. Відрізняються, наприклад, причальні чи берегозахисні споруди від ставків і водосховищ. Відмінності між ними полягають не лише в цілях і напрямках їх використання й охорони, методах управління та експлуатації, а й у їх розташуванні у природному середовищі. Якщо причальні чи берегозахисні споруди монтуються в наявне водне середовище, то ставки, водосховища та канали необхідно «вживлювати» у природне оточення. Саме ступінь їх «уживлення» і є головною ознакою природно-соціальної правооб'єктності.

Наведений висновок можна проілюструвати прикладами існування найбільших водосховищ Дніпровського каскаду, а саме: Запорізького (Дніпровського) водосховища, утвореного шляхом зведення греблі Дніпровської ГЕС у 1932 році, водою площею – 410 км², об'ємом води – 3,3 км³, довжиною –

129 км, шириною – 3,2 км (максимальна – 7 км), середньою глибиною 8,2 м, (найбільша – 62 м); Каховського водосховища, що створено шляхом зведення греблі Каховської ГЕС, заповненого в 1956–1958 роках, довжиною водосховища – 230 км, шириною – 9,4 (максимальна – 24 км), водною площею – 2 155 км², об'ємом води – 18,2 км³; Кременчуцького водосховища, створеного зведенням греблі Кременчуцької ГЕС і заповненого в 1959–1961 роках, площею – 2 252 км² (найбільше за площею в Україні), об'ємом води – 13,5 км³ (друге місце в Україні), довжиною – 185 км, із найбільшою шириною – 30 км, найбільшою глибиною – 28 м; Середньодніпровського (до 2016 року – Дніпродзержинського) водосховища, створеного в 1963–1964 роках, водною площею – 567 км², об'ємом води – до 2,45 км³, довжиною – 114 км, шириною – до 8 км, максимальною глибиною – 16 м; Київського водосховища (Київського моря), яке створено шляхом зведення греблі Київської ГЕС у 1964–1966 роках, водною площею – 922 км², об'ємом води – 3,73 км³, довжиною – 110 км, найбільшою шириною – 20 км; Канівського водосховища, створеного зведенням підпору Канівської ГЕС у 1974–1976 роках водною площею 675 км² і вмістом близько 2,63 км³ води, довжиною – 123 км, максимальною шириною – 8 км, 21 м – найбільшою глибиною [14]. За чинним водним законодавством, усі вони є об'єктами права державної власності.

Варто зазначити, що тривала експлуатація таких величезних штучно створених водних об'єктів у Дніпровському водному басейні надає підстави для твердження про те, що вони не набули оптимального «вживлення» в навколишнє середовище. Про це нині свідчить найгірший екологічний стан Каховського [15] та інших водосховищ Дніпровського водного каскаду. Отже, виникла нагальна потреба в прийнятті та реалізації Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства й екологічного оздоровлення

басейну Дніпра [16]. Можна припустити, що невеликі (малі та середні) водосховища, яких в Україні налічується більше ніж 1 100 із загальним обсягом понад 55 315,8 млн. м³ води, є більш пристосованими, «вживленими» й адаптованими до навколишнього природного середовища.

Звертає на себе увагу й те, що великі штучно створені водосховища певною мірою впливають на стан довкілля, природні процеси, заболочення та підтоплення земельних площ, кліматичні умови тощо. Зокрема, за твердженням молдавських фахівців, кліматичний вплив на природне оточення спостерігається після введення в експлуатацію Дністровських (головного та буферного) водосховищ [17]. Проте, на нашу думку, для таких висновків потрібні більш тривалі спостереження й комплексний аналіз змін, що відбуваються у природному оточенні.

Не менш складним є питання щодо правового регулювання та визначення правооб'єктності так званих техногенних родовищ корисних копалин надр, які є штучно утвореними. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Кодексу України про надра [18], родовища корисних копалин – це нагромадження мінеральних речовин у надрах, на поверхні землі, в джерелах вод і газів, на дні водоймищ, які за кількістю, якістю й умовами залягання є придатними для промислового використання. Отже, такі корисні копалини є природними об'єктами надр, поверхні землі та дна водоймищ у природному стані свого перебування. За ч. 3 ст. 5 кодифікованого гірничого закону, техногенні родовища корисних копалин – це місця, де накопичилися відходи видобутку, збагачення й переробки мінеральної сировини, запаси яких оцінені та мають промислове значення. Такі родовища можуть виникнути також унаслідок утрат у процесі зберігання, транспортування й використання продуктів переробки мінеральної сировини.

Незважаючи на своє походження, природі властивості та натурально-речовий

вміст, зазначені техногенні родовища корисних копалин як юридичні об'єкти є штучними, що виникли в процесі видобутку, збагачення й переробки мінеральної сировини, а також її втрат під час зберігання, транспортування та використання продуктів переробки, тобто під час здійснення трудової діяльності. Одночасно вони поряд із природними корисними копалинами, згідно з ч. 4 ст. 5 Кодексу про надра, з відповідними запасами, оціненими як промислові, становлять Державний фонд родовищ корисних копалин, а всі попередньо оцінені родовища корисних копалин, у тому числі техногенних, є резервом цього фонду.

Отже, правове регулювання використання й охорони техногенних родовищ корисних копалин здійснюється не як господарських, а як природних об'єктів на засадах чинного гірничого законодавства. Так, державний фонд родовищ корисних копалин є частиною державного фонду надр. Указаний фонд і його резерв формуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр [19] разом із центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері охорони праці. У зв'язку з наведеним не виникає певних сумнівів щодо природно-соціальної правооб'єктності техногенних родовищ корисних копалин і включення їх до складу державного фонду надр і державного фонду родовищ корисних копалин [20].

Сучасна реальність не виключає штучного створення й земельних площ як природно-соціальних об'єктів. Відомо, що в процесі намівання землі площа Сінгапуру з 1960-х років поширилася більше ніж на 122 км², тобто з 581,5 км² до 704 км² на цей момент, а до 2030 року вона має збільшитися ще на 100 км². Утворення штучних земельних об'єктів у природному середовищі, у тому числі в Україні, має місце, наприклад, під час створення штучних островів, що прямо передбачено ст. 10

Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» [21]. Проте їх площі настільки не значні порівняно із земельною площею найбільшої країни європейського континенту, що вони не беруться до уваги.

За принциповим підходом, земельні площі міст та інших поселень, що розташовані на землях житлової та громадської забудови, зі зведеними будівлями і спорудами, бульварами і площами, вулицями і тротуарами, проїздами і проходами й іншими спорудженнями також є об'єктами, зведеними у природному середовищі. Адже природа не створила села, селища та міста, вони утворені людською діяльністю і являють собою природно-соціальні об'єкти. Одночасно вони є новоствореною природно-соціальною реальністю, яку дійсно можна вважати «другою природою», без чого більшість сучасного людства не уявляє своє життя.

З природно-соціальною правооб'єктністю земель людина та суспільство стикаються постійно у своїй повсякденній діяльності. Вона має місце, наприклад, під час визначення й установаження меж земельної ділянки як об'єкта права власності (ст. 79 ЗКУ), формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав (ст. 79-1 ЗКУ), природно-сільськогосподарського районування земель (ст. 179 ЗКУ), зонування земель у межах населених пунктів (ст. 180 ЗКУ), здійснення землеустрою (гл. 31 ЗКУ) відповідно до вимог чинного законодавства [22] тощо. Навіть внутрішньогосподарське землевпорядкування в межах сільськогосподарського підприємства певною мірою є формою природно-соціального впорядкування земель. З іншого боку, сільськогосподарські посіви чи насадження, вирощені людською працею для створення продовольчого та сировинного фонду, сільськогосподарські тварини, виведені для поповнення продуктивного стада й отримання відповідного економічного ефекту, слугують цілям споживання. Такі об'єкти не належать до природних, а є товарно-матеріальними цінно-

стями, згідно з наявною класифікацією матеріальних об'єктів, належать або до засобів виробництва, або до предметів споживання.

Природно-соціальні об'єкти, що утворені в процесі взаємодії людини і природи, посідають особливе місце в матеріально-речовому світі. Їх ознаки екологічного взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності дають змогу захищати такі об'єкти до природоохоронних за наявності певних обставин. Мета покращення природного середовища шляхом створення природно-соціальних об'єктів може виправдовуватись досягненням зазначених зв'язків, а мета використання таких об'єктів чи їх ресурсів може свідчити про відсутність таких зв'язків. Найбільш наочно це простежується на практиці утворення та функціонування окремих природно-заповідних об'єктів. Зокрема, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва в законодавчому порядку захищені до штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду країни. Вони, за вимогами Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [23], наділені особливим правовим режимом.

Складнішим є визначення правооб'єктності таких природно-соціальних утворень, коли збігаються обидві цілі або коли вони тісно переплітаються між собою. Це має місце в наведених прикладах утворення полезахисних лісосмуг чи будівництва каналів або іригаційних споруд, зведених з урахуванням природних закономірностей функціонування зазначених об'єктів і використання їх ресурсів. Такі новостворені насадження чи спорудження не можна захищати виключно до природних об'єктів, разом із тим вони не є лише господарськими спорудами. У таких випадках необхідно піддавати детальному аналізу та виявляти складники їх природно-соціальних ознак, цілеспрямованість створення, фактичний стан розташування у природному середовищі, ресурсно-економічний харак-

тер використання, еколого-правовий режим охорони та інші правооб'єктні ознаки і властивості.

Ключові слова: штучно створені об'єкти, природно-соціальні об'єкти, природні ресурси, правові ознаки, право власності.

Стаття присвячена дослідженню специфічних ознак штучно створених об'єктів у природному середовищі й виявленню особливостей установлення права власності на них. Автор аналізує відповідні положення Лісового, Водного, Земельного кодексів, а також спеціальних природноресурсових і природоохоронних законів щодо регулювання права власності на природно-соціальні об'єкти та їх ресурси.

Статья посвящена исследованию специфических признаков искусственно созданных объектов в природной среде и выявлению особенностей установления права собственности на них. Автор анализирует соответствующие положения Лесного, Водного, Земельного кодексов, а также специальных природноресурсных и природоохранных законов о регулировании права собственности на природно-социальные объекты и их ресурсы.

The article is devoted to the study of specific features of artificially created objects in the natural environment and to the identification of features of the establishment of ownership of them. The author analyzes the relevant provisions of the forest, water, land codes, as well as special resource laws on the regulation of ownership of natural-social objects and their resources.

Література

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
 2. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-XII в редакції За-

кону України від 8 лютого 2006 року № 3404-IV // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – Ст. 99; 2006. – № 21. – Ст. 170.

3. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 року № 733 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 37. – Ст. 1483.

4. Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставів і водойм для забезпечення високих і сталих урожаїв у степових і лісостепових районах Європейської частини СРСР. – Київ-Харків, 1948. – 48 с.

5. Чепурда Г.М. Екологічні наслідки створення системи полезахисних лісосмуг в Україні відповідно до «Великого плану перетворення природи» / Г.М. Чепурда // Історичний архів. – 2015. – Вип. 10. – С. 154–160.

6. Положення про колгоспні ліси, затверджене Постановою Ради Міністрів СРСР від 4 березня 1968 року № 144 зі змінами і доповненнями, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1978 року № 932 // СП ССРСР. – 1978. – № 27. – Ст. 166 (положення втратило чинність).

7. Лобченко Г.О. Просторова оптимізація системи полезахисних лісових смуг / Г.О. Лобченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 198. – Ч. 2. – С. 182–190; Юхновський В.Ю. Шляхи вирішення проблеми полезахисного лісорозведення в Україні / В.Ю. Юхновський // Наукові праці Лівнічаної академії наук України. – Львів, 2009. – Вип. 7. – С. 62–65.

8. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2002 року № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.

9. Про заходи з розв'язання проблемних питань соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 року № 685-р // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 119.

10. Годованюк А.Й. Полезахисні лісосмуги вже більш як двадцять років самі потребують захисту: правові аспекти проблеми / А.Й. Годованюк // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 49. – С. 228–237; Піддубна Д.С. Полезахисні лі-

- сові смуги та інші захисні насадження – невід’ємні складові органічного виробництва / Д.С. Піддубна // Екологічне право. – 2016. – № 1. – С. 85–91.
11. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
12. Науково-практичний коментар Водного кодексу України / за заг. ред. Н.Р. Кобецької. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 360 с.
13. Муравська М.Л. Поняття штучного водного об’єкту як об’єкту правових відносин / М.Л. Муравська // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 277–280.
14. Водний фонд України. Штучні водойми – водосховища і ставки: довідник / за ред. В.К. Хільчевського, В.В. Гребеня. – К. : Інтерпрес, 2014. – 164 с.
15. Обухов Є.В. Каховському водосховищу – 55 років / Є.В. Обухов // Український гідрометеорологічний журнал. – 2012. – № 10. – С. 116–125.
16. Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року : Закон України від 24 травня 2012 року № 4836-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 17. – Ст. 146.
17. Трансграничне співробітництво в адаптації басейна Дністра к изменению климата : сборник научных статей. – Кишинёв : Eco-Tiras, 2011. – 224 с.
18. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340.
19. Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1174 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 3. – Ст. 192.
20. Про Порядок передачі розвіданих родовищ корисних копалин для промислового освоєння : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 1995 року № 114 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2016 року № 277 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 16. – Ст. 644.
21. Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16 травня 1995 року № 162/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 21. – Ст. 152.
22. Про землеустрій : Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 282.
23. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.

